

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЯ ПРАЦІ: ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ

Рух України до соціально орієнтованої ринкової економіки відбувається болісно і нелегко: становлення ринкових відносин докорінно змінює політичні, економічні, соціокультурні основи життєдіяльності, що поряд з позитивним має і численні негативні наслідки для духовного стану, соціально-економічного здоров'я суспільства. Формування нового мотиваційного простору трудової діяльності в кризових умовах супроводжується руйнуванням ціннісних орієнтацій у сфері праці, що суперечливо відбивається на індивідуальній та суспільній трудовій свідомості з усіма відомими для соціально-трудова відносин наслідками. Прагнення до відчуття нового типу особистої свободи для більшості громадян незалежної України вступило у гостре протиріччя з антиподом такої свободи – експлуатацією праці і пригніченням людини.

В Україні фахівці спостерігають масове зuboжіння однієї частини населення (переважної), яка заштовхується в ситуацію знедоленості на безвиході, і водночас фантастичне збагачення іншої частини суспільства, яка демонстративно засвоює цінності ажіотажно-ринкового споживання, що не тільки поляризує свідомість нації, але й деформує уявлення про соціальну справедливість, зневірює у можливостях існування суспільства з певними балансом рівноправності і рівних можливостей, яке має орієнтуватися на людський розвиток. Зростає соціально-політична напруга, з'являються ознаки соціального протистояння, що базуються на різних уявленнях про життєвий успіх, щастя, свободу, патріотизм, прийнятні особисті якості і норми життя, трудової поведінки. Глибинні причини соціального протистояння, що народжуються в Україні, криються, на нашу думку, в нових формах "рабства", яке має перш за все моральне та соціальне вимірювання. Феномен майже безоплатної праці несе породження рабської психології, можливості маніпуляції свідомістю людей, перетворення багатьох верств

населення у покiрливу, роздратовану масу. Все це вимагає фундаментального перегляду теоретико-методологiчних основ вартостi та цiни робочої сили на ринку працi, дослідження можливостей подолання експлуатацiї i зменшення небезпеки ментальних конфлiктiв у суспiльствi.

Дослiдження витокiв експлуатацiї працi ускладнюється значним iнформацiйним вакуумом, адже цей напрямок наукового дослiдження був тривалий час (в силу iдеологiчних причин) офiцiйно забороненим, що накладає свiй iнерцiйний вiдбиток на вiдношення до цiєї проблеми як "кон'юнктурно невивiдного" об'єкту наукового аналізу. У недалекому минулому бiльшiсть радянських вчених, виходячи з догматiв так званого "чистого капiталiзму", стверджувала, що капiталiзм i експлуатацiя нероздiльнi, а соцiалiстичнi виробничi вiдносини цiлковито позбавленi цього зла. У перiод "перебудови" цей пiдхiд був замiнений на абсолютно протилежний. Значна частина науковцiв кон'юнктурно стверджують, що саме в умовах сучасного капiталiзму експлуатацiя вiдсутня, водночас як соцiалiзму вона притаманна повною мiрою. При цьому висновки було зроблено, базуючись на розрахунках питомої ваги заробiтної плати у ВВП (за оцiнками фахiвцiв, вона становила у США – 60, а в колишньому СРСР – близько 40%. Оцiнка питомої ваги особистого споживання у ВВП капiталiстичних країн коливалася вiд 56 до 76%, а в колишньому СРСР сягала лише 45%).

Серед сучасних дослiдникiв проблеми експлуатацiї працi в Україні слiд назвати таких вчених як Бандур С.І., Богиня Д.П., Лiбанова Е.М., Мандибуря В.О., Петрова І.Л. та iнших. Думка українських вчених-економiстiв найбільш збiгається в тому, що експлуатацiя як соцiально-економiчне явище виникає тодi, коли робоча сила функцiонує в умовах нееквiвалентного обмiну, а праця оплачується за цiною, що не вiдповiдає реальнiй вартостi її результатiв i не забезпечує найманому працiвнику необхідних умов для нормального вiдтворення його робочої сили в процесi стрiмкого зростання iнтенсивностi працi. Особливим виявом процесу експлуатацiї в сучасних умовах є те, що власники робочої сили фактично "добровiльно" погоджуються на реалiзацiю своєї здатностi на певнi

види роботи за умови відчуження 70 – 80% необхідного продукту. Експлуатація також може виникати і внаслідок різних форм дискримінації працюючих (за статтю, віком, національністю тощо).

Водночас, наукові уявлення про витoki експлуатації праці і шляхи її подолання залишаються дискусійними. Залишаються відсутніми ті оптимальні критерії, за допомогою яких можна було б достовірно визначити наявність або відсутність експлуатації (зокрема її рівень). Вочевидь, експлуатація не пов'язана із якоюсь виключною формою власності: вітчизняний і світовий досвід переконує, що вона можлива як на основі приватної, так і колективної (акціонерної), державної та інших форм власності.

У процесі історичного розвитку суспільства відбулася діалектична трансформація позаекономічної експлуатації на переважно економічні її форми і методи. Проте було б помилково прив'язувати появу проблеми експлуатації лише до певного типу соціально-політичного укладу. Експлуатація – це явище, що іманентно притаманне будь-якому соціуму, заснованому на утилітарній мотивації діяльності більшості його членів [2, с. 131 – 132]. Вважаємо закономірним появу такого явища на всіх тих етапах розвитку суспільства, де центральне місце в системі людських цінностей займає матеріальний добробут, де інтереси одних осіб з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ неминуcho будуть приходити в протиріччя з потребами та інтересами інших, тобто соціально-трудові відносини матимуть антагоністичний характер, а значить, цілком реальну небезпеку ментального протистояння.

Підґрунтям антагоністичного відчуження праці і, відповідно, відносин експлуатації в Україні виступають передусім феномен заборгованості з виплат заробітної плати, зниження заробітної плати нижче вартісної межі фізіологічно необхідного рівня відтворення робочої сили, деструктивні зміни в балансі інтересів між найманими працівниками і роботодавцями, що виникли в результаті спотвореної приватизації, явища “тіньової економіки” (непрозорість відносин між працею і капіталом), корупції. Під час дослідження ролі експлуатації в

ментальних конфліктах недостатньо знати, яку питому вагу новоствореної вартості отримує найманий працівник від власників капіталу, не менш важливо бачити, як функціонує механізм оподаткування, наскільки ефективними є програми соціального захисту, що реалізуються державою. Лише комплексний підхід до вивчення чинників експлуатації дозволить зробити висновок про реальну величину відчуженої у працівника вартості та напрями її використання.

Виходячи з таких міркувань, корені експлуатації праці слід бачити у конфліктах інтересів суб'єктів соціально-трудоких відносин. Можливості уникнення таких конфліктів, а значить, і подолання експлуатації, лежать у площині переорієнтації інтересів і цінностей людей, їх актуальних потреб, піднесенні ролі творчої праці. Така переорієнтація можлива на шляхах постіндустріального розвитку, в умовах створення могутніх суспільних регуляторів, спроможних не лише приборкати примітивно дикі форми експлуатації праці капіталом, але й сформувати гнучкий і реально контрольований громадськістю механізм соціально-справедливого перерозподілу суспільного багатства між різними верствами населення, забезпечити високий рівень добробуту населення, соціалізації трудового життя, реальне визнання цінності людського капіталу, створення умов для його розвитку.

Література

1. ....
2. Иноземцев В.Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества. Научное издание. – М.: Academia. 1998. – 576 с.
3. Мандибура В.О. "Тіньова" економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. – К.: Парламентське видавництво. – 1998.– 136 с.